

POD LUPOM

Pod lupom 1. Nivo, dinamika i nejednakost zarada u Srbiji

Aleksandra Anić¹, Nemanja Vuksanović²

1. Uvodna razmatranja: važnost zarada

Nivo zarada i njihova dinamika su važni za ekonomski razvoj i društvenu stabilnost određene zemlje. Ekonomski posmatrano, zarade uz kamatne stope i devizni kurs jesu najvažnija cena u ekonomiji jedne zemlje. Stoga, neravnoteža u pogledu rasta zarada u odnosu na kretanje proizvodnje i produktivnosti može imati negativne posledice. Ukoliko su zarade isuviše niske ili ako rastu sporije od rasta produktivnosti onda one mogu predstavljati ograničenje ekonomskom rastu zemlje, a ako su zarade isuviše visoke ili ako rastu brže od rasta produktivnosti onda mogu oslabiti konkurentsku poziciju zemlje, te rezultirati narušavanjem makroekonomske stabilnosti (npr. visokim spoljnotrgovinskim deficitom i/ili inflacijom), što će nakon određenog vremena izazvati ekonomsku krizu, tokom koje će se zarade prinudno uskladiti sa proizvodnjom i produktivnošću. Socijalno gledano, zarade jesu najvažniji izvor dohotka najvećeg broja pojedinaca u svakoj zemlji. Posledično, od nivoa i dinamike zarada umnogome zavisi životni standard stanovništva, što sve utiče na socijalnu koheziju u zemlji. Prevelika nejednakost u pogledu zarada može dovesti do socijalne polarizacije i zaoštriti konflikte, što se negativno može odraziti na ekonomski i socijalni razvoj.

Prema poslednjem *Globalnom izveštaju o zaradama* (ILO, 2019) prosečna svetska stopa aktivnosti radne snage iznosila je oko 60 % ukupne radne populacije, sa približno 3,3 milijardi pojedinaca koji su u statusu zaposlenog lica. Među ovim zaposlenim licima, nekih 55 %, što je oko 1,8 milijardi pojedinaca, jesu oni radnici koji primaju zaradu, što u odnosu na period od pre 25 godina predstavlja rast od čak 760 miliona pojedinaca. Za većinu ovih radnika, dohodak od rada predstavlja značajan udeo njihovih ukupnih dohodaka. U proseku na svetskom nivou, udeo dohotka od rada u ukupnom dohotku domaćinstava sa najmanje jednim članom koji potpada pod radnu populaciju se kreće u rasponu od 40 %, u slabo i srednje razvijenim zemljama, do između 60 i 80 %, u visoko razvijenim zemljama. Stoga, analiza nivoa i dinamike zarada predstavlja ključni izazov za kreatora ekonomskih politika u cilju razumevanja unapređenja životnog standarda stanovništva. Slično stanje je i u Srbiji, gde je prema poslednjim podacima, broj registrovano zaposlenih 2,16 miliona lica, dok je broj zaposlenih lica shodno ARS 2,91 milion lica, i prosečne zarade učestvuju sa malo više od 50 % u ukupnom dohotku prosečnog domaćinstva sa tri člana.

Najskorija procena Međunarodne organizacije rada (2019) ukazuje da u je u 2018. godini u odnosu na prethodnu godinu u regionu Severne Amerike rast zarada iznosio 0,7 %, dok u regionu Zapadne Evrope rast zarada uopšte nije zabeležen. Slično, u regionu Centralne i Zapadne Azije i regionu Latinske Amerike rast zarada je iznosio, respektivno, 0,5 % i 0,7 %. U visoko razvijenim zemljama, spori rast prosečnih zarada u kontekstu snažnijeg ekonomskog rasta poslednjih godina, a posebno u kontekstu opadanja stopa nezaposlenosti, deluje iznenađujuće. Naime, prosečna stopa nezaposlenosti među zemljama Evropske unije je za 2018. godinu iznosila oko 7 %, što predstavlja najnižu zabeleženu vrednost ovog indikatora od izbijanja ekonomske krize 2008. godine. U Sjedinjenim američkim državama, stopa nezaposlenosti je za 2018. godinu iznosila nešto manje od 4 %, što je takođe jedna od istorijski posmatrano najnižih zabeleženih vrednosti posmatranog pokazatelja. Generalno, u ekonomskoj literaturi je prihvaćeno mišljenje o postojanju inverzne veze između nezaposlenosti i zarada, tako da kada stopa nezaposlenosti opada zarade brže rastu i kada stopa nezaposlenosti raste zarade sporije rastu. Međutim, ova veza poslednjih godina među razvijenim zemljama nije toliko izražena. Najveći rast zarada, među svim analiziranim regionima, uočen je u regionu Istočne Evrope i iznosio je 5 % u 2018. godini u odnosu na 2017. godinu. Potencijalno objašnjenje ovakvog stanja u regionu Istočne Evrope može pružiti emigracija radnika u razvijene evropske zemlje i izrazito niske stope nezaposlenosti (npr. stope nezaposlenosti su u Češkoj, Poljskoj i Rumuniji ispod proseka zemalja Evropske unije). Ipak, iako su stope nezaposlenosti opale, obim u kojem ovaj indikator ukazuje na robustnu perspektivu tržišta rada preko rasta zarada je ograničen. Ovo važi iz razloga što u ovim zemljama pojedinci ne mogu da priušte da budu u statusu nezaposlenog lica, te su neretko aktivni u neformalnom sektoru ekonomije. Izveštaj Međunarodne organizacije rada iz 2018. godine ukazuje na činjenicu da skoro 40 % svih radnika koji primaju zaradu u slabo i srednje razvijenim zemljama ostvaruje dohotke od rada u "sivoj ekonomiji" (ILO, 2018)

¹ Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

² Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Pored analize nivoa i dinamike zarada, merenje udela dohodaka od rada u bruto domaćem proizvodu takođe predstavlja jednu od važnih tema u ekonomiji. Stabilnost ovog udela, dokumentovana od strane Kaldora, pre nekoliko decenija, u skorijem periodu više nije uočljiva. Naime, izveštaji značajnih svetskih organizacija ukazuju na opadanje udela dohodaka od rada u bruto domaćem proizvodu. Prema podacima Međunarodne organizacije rada, udeo zarada u bruto domaćem proizvodu je opao u 91 od 133 zemlje, uključujući veliki broj zemalja u razvoju i razvijenih zemalja. Na primer, ovaj udeo je za najrazvijenije ekonomije opao sa oko 55 % osamdesetih godina prošlog veka na oko 50 % u 2018. godini. Zemlje u razvoju su takođe zabeležile pad udela dohodaka od rada u bruto domaćem proizvodu, jer je ono sa 40 % devedesetih godina prošlog veka palo na nešto malo više od 35 % u 2018. godini. Podaci Eurostata, pak, upućuju da je u poslednje dve decenije učešće zarada u bruto domaćem proizvodu u proseku za zemlje Evropske unije gotovo nepromenjeno. Međutim, među zemljama Evropske unije uočljive su značajne razlike. Tako je učešće zarada u bruto domaćem proizvodu u 2018. godini u odnosu na 1998. godinu opalo u Irskoj (za 10 procentnih poena), Malti (za 4 procentna poena) i Portugalu (za 3 procentna poena), a poraslo u Bugarskoj (za 10 procentnih poena), Rumuniji (za 7 procentnih poena) i Mađarskoj (za 5 procentnih poena).

Imajući u vidu prethodno rečeno, u ovoj *Lupi* fokus analize će biti na merenju zarada i nejednakosti zarada u Srbiji. Analiza će nam obezbediti uvid u to kako se kretala nominalno i realno prosečna zarada u Srbiji u poslednje dve decenije. U *Lupi* će se analizirati različiti pokazatelji zarada i nejednakosti zarada. Takođe, deo analize će biti posvećen objašnjenju determinante zarada i posledicama njihovog odstupanja od ravnotežnog nivoa. Poseban deo *Lupe* će se odnositi na poređenje zarada i nejednakosti zarada u Srbiji i izabranim zemljama. Poslednji deo ove *Lupe* biće posvećen analizi minimalne zarade, odnosno razlozima za njeno uvođenje i oceni odnosa minimalne zarade i drugih pokazatelja zarade.

2. Merenje zarada

Nivo i dinamika zarada se mere različitim statističkim pokazateljima kao što su prosečna, medijalna i modalna zarada. Takođe, važan pokazatelj predstavlja minimalna zarada u zemljama u kojima postoji minimalna zarada. Prosečna zarada se izračunava kada se zbir zarada svih zaposlenih lica podeli sa brojem zaposlenih lica. Taj indikator pokazuje koliko u proseku radnik zarađuje. Osnovni nedostatak prosečne vrednosti jeste što nam ne govori ništa o distribuciji zarada i što je izrazito osetljiv na ekstremne vrednosti. To znači da nekolicina visokih zarada povećava značajno prosek. Radi ilustracije, daćemo jedan prost primer. Ako imamo lice koje zarađuje 20.000 i 120.000, prosečna zarada će iznositi 70.000, što je čak 50.000 manje od zarade jednog i 50.000 više od zarade drugog lica.³ Prosečna zarada, kao i svaki drugi prosečni pokazatelj se često koristi zbog jednostavnosti izračunavanja. Medijalna zarada je ona zarada od koje 50 % zaposlenih lica ima veću zaradu, dok 50 % zaposlenih lica ima manju zaradu. Prednost ovog pokazatelja jeste što nije osetljiv na ekstremne vrednosti. Tako na primer ako je medijalna zarada 50.000, to znači da 50 % zaposlenih ima veću zaradu od 50.000, dok 50 % zaposlenih ima manju zaradu od 50.000. Modalna zarada je najčešće isplaćivana zarada. Ako je modalna zarada 30.000, to znači da najveći broj lica prima 30.000. Minimalna zarada je najmanja novčana naknada koju poslodavac isplaćuje radniku za standardni radni učinak i ona je propisana zakonom. Visina minimalne zarade se najčešće donosi na osnovu dogovora poslodavaca, sindikata i države.

Pored nominalnih zarada, odnosno zarada u tekućim cenama, potrebno je posmatrati i realne zarade, odnosno zarade u stalnim cenama. Prednost korišćenja realnih zarada jeste što isključuje efekat promene cena, i odražava promene stvarne vrednosti zarada tokom vremena. Za međunarodna poređenja zarada u različitim zemljama, neophodno je posmatrati zaradu u istoj valuti (najčešće evri za Evropu ili američki dolari za globalna poređenja), kao i korigovane zarade za razlike u cenama u različitim zemljama (PPP koncept).

Stopa neformalne zaposlenosti u Srbiji, iako je smanjena u poslednjih nekoliko godina, i dalje je visoka i iznosi oko 20% prema podacima ARS.⁴ To znači da je svaki peti radnik u Srbiji neformalno zaposlen. Takođe, u privatnom sektoru je rasprostranjena praksa da poslodavac legalno, uz pripadajuće poreze i doprinose, isplaćuje samo deo zarade, dok se ostatak zarade isplaćuje “na ruke”, bez plaćanja poreza i doprinose. Istraživanje o sivoj ekonomiji u 2017. godini pokazuje da od 100 dinara sive ekonomije, približno 62 dinara čine neprijavljene zarade zaposlenih (Krstić & Radulović, 2018). Zbog svega navedenog, u Srbiji je neto zarada merodavniji pokazatelj. Međutim, za međunarodna poređenja zarada uglavnom se posmatraju bruto zarade.⁵

³ Nije pravilo da vrednosti imaju isto odstupanje od prosečne vrednosti.

⁴ Za više detalja videti deo *Kvartalnog monitora* koji se odnosi na *Tržište rada*.

⁵ Poređenje neto zarada je otežano zbog razlike u poreskim sistemima.

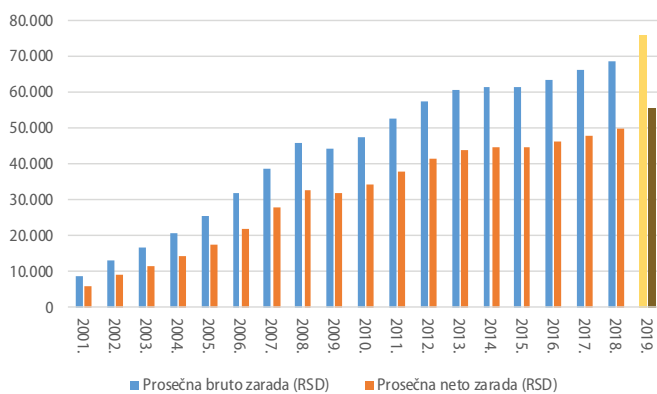
Ni jedan od pokazatelja prosečnih zarada ne pruža informacije o tome kolika je nejednakost u zaradama, što je važna informacija ne samo o funkcionisanju tržišta rada, nego i o ukupnom ekonomskom i društvenom sistemu neke zemlje. Zarade predstavljaju najveći deo ukupnog dohotka domaćinstva, pa je jedan od ključnih uzroka nejednakosti dohotka nejednakost zarada. Ovom temom su se intenzivno bavili poznati ekonomisti kao što su Piketty, Stiglitz, Atkinson, Milanović, i drugi. Postoje brojne mere nejednakosti kao što su: Gini koeficijent, koeficijent varijacije dohotka, kvartilni odnos, odnos dohotka devetog i prvog decila, odnos dohotka devetog decila i medijane, odnos dohotka medijane i prvog decila, Palma odnos i Tejl indeks. S obzirom na to da fokus ovog rada nije na detaljnoj analizi nejednakosti, objasnićemo ukratko najčešće korišćenu meru nejednakosti – Gini koeficijent. Gini koeficijent je mera nejednakosti dohotka koja uzima vrednosti u intervalu od 0 do 1 (tj. 0 % do 100 %). Što je vrednost Gini koeficijenta veća, veća je nejednakost raspodele dohotka. Gini koeficijent u iznosu od 100 % bi značio da celokupan dohodak u zemlji pripada jednom pojedincu dok svi ostali imaju nulti iznos dohotka. Gini koeficijent od 0 % znači da svi primaju jednak dohodak. U praksi Gini koeficijent se kreće u intervalu od nekih 25 % do 65 %. Eurostat objavljuje podatke za Gini koeficijent za ukupan raspoloživi dohodak domaćinstva, kao i za raspoloživi dohodak domaćinstva pre transfera (sa i bez uključenih penzija). Podaci o Gini koeficijentu za zarade statistike ne objavljuju, već se mogu naći za pojedine zemlje u okviru različitih istraživanja.

3. Nivo i dinamika zarada u Srbiji i poređenje sa drugim zemljama

3.1. Kretanje zarada u Srbiji u periodu od 2001. do 2019. godine

Ako se analizira period od skoro dve decenije, shodno podacima Republičkog zavoda za statistiku Srbije, prosečna bruto zarada⁶ se uvećala 7,8 puta, od 8.691 dinara, koliko je iznosila 2001. godine, do 68.629 dinara koliko je iznosila 2018. godine. Slično, ukoliko se posmatra isti vremenski period može se uočiti da je prosečna neto zarada, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, nominalno konstantno beležila rast. Naime, prosečna neto zarada se kretala u rasponu od 5.840 dinara, u 2001. godini, do 49.650 dinara, u 2018. godini. Odnosno, neto zarada koju je ostvarilo u proseku zaposleno lice u Srbiji u 2018. godini veća je u odnosu na 2001. godinu čak 8,5 puta.⁷ Do 2008. godine prosečna neto zarada u Srbiji je porasla usled kako realnog ekonomskog rasta tako i relativno visoke inflacije, sa oko 6.000 na oko 28.000 dinara. Nakon toga, od 2008. do 2018. godine, vrednost prosečne zarade u neto izrazu porasla je sa oko 33.000 na oko 50.000 dinara. U 2019. godini je ubzan rast zarada tako da se prema procenama očekuje da će prosečna neto zarada iznositi oko 55.500 dinara, dok će prosečna bruto zarada dostići oko 75.000 dinara.

Grafikon 3.1.1: Kretanje bruto i neto prosečne zarade u Srbiji od 2001. do 2019. godine

Napomena:

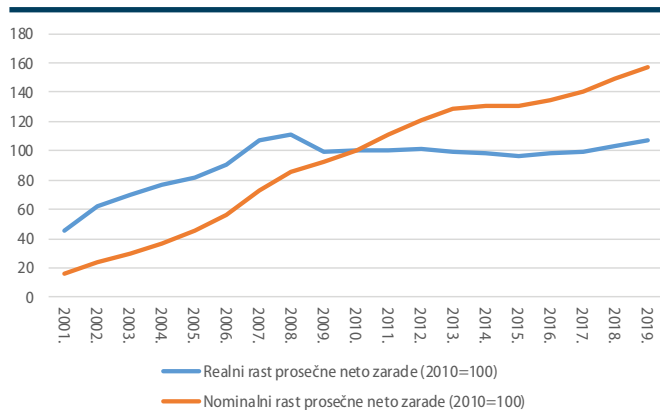
- (1) Procena za 2019. godinu;
 - (2) Postoji prekid u seriji kretanja vrednosti zarada od 2009. i 2018. godine usled promene metodologije obračuna zarada
- Izvor: Prikaz na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku Srbije

Kretanje indeksa prosečne nominalne neto zarade ukazuje da su tokom čitavog analiziranog perioda, od 2001. do 2018. godine, zarade nominalno rasle. Kumulativno posmatrano prosečne neto zarade su nominalno u navedenom periodu uvećane za 687%, što znači da je prosečna neto zarada u proseku godišnje rasla za 12,90%. Međutim, nakon isključenja inflacije, dobija se potpuno drugačija slika o kretanju prosečne neto zarade. U periodu od 2001. do 2018. godine, kumulativno posmatrano prosečne neto zarade su realno porasle za 152 %, odnosno u proseku godišnje oko 5,59 %. Dakle, prosečne neto zarade su za gotovo dvadeset godina uvećane 2,5 puta, što je značajno manje u odnosu na to koliko iznosi nominalno uvećanje. Štaviše, u kretanju prosečne neto zarade u realnom izrazu uočljiva su dva različita trenda. U periodu pre izbivanja ekonomske krize od 2001. do 2008. godine, prosečne zarade u neto izrazu

⁶ Bruto zarade uključuju neto zaradu i poreze i doprinose na teret zaposlenog lica, ali ne i doprinose na teret poslodavaca.

⁷ Treba imati u vidu da je pri poređenju zarada pre 2009. sa zaradama posle 2009. godine, od početka 2009. godine u obračun zarada uključeni i zaposleni kod preduzetnika, što je uticalo na smanjenje prosečnih zarada za 8-9%.

Grafikon 3.1.2: Indeks kretanja nominalne i realne prosečne neto zarade u Srbiji od 2001. do 2019. godine (bazni indeksi, 2010=100)

Napomena:

(1) Procena za 2019. godinu

(2) Postoji prekid u seriji kretanja vrednosti zarada od 2009. i 2018. godine usled promene metodologije obračuna zarada

Izvor: Prikaz na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku Srbije

pokazatelj prosečne zarade se koristi medijalna zarada. Medijalna zarada, kao što je rečeno, predstavlja vrednost zarade koja deli skup svih zaposlenih lica na dva jednaka dela, tako da polovina prima zaradu manju, a polovina prima zaradu veću od te vrednosti. Takođe, važan pokazatelj jeste i modalna zarada, koja predstavlja vrednost⁹ zarade koju prima najveći broj zaposlenih lica.

Republički zavod za statistiku Srbije sve do početka 2018. godine nije raspolagao podacima o svakoj zaradi zaposlenog lica, već podacima o uzorku zarada, tako da nije bilo moguće utvrditi koliko zarađuje najveći broj stanovnika i koja to zarada deli stanovnike u pogledu distribucije zarada na dva jednaka dela. Ovakav nedostatak prethodno korišćene metodologije, zasnovane na korišćenju podataka istraživanja RAD-1, se prelaskom na novu metodologiju, zasnovane na korišćenju podataka Poreske uprave, u velikoj meri oklonio. Naime, kako Republički zavod za statistiku raspolaže podacima o zaradama svih zaposlenih lica, moguće je obračunati i druge važne pokazatelje, odnosno medijalnu i modalnu zaradu.

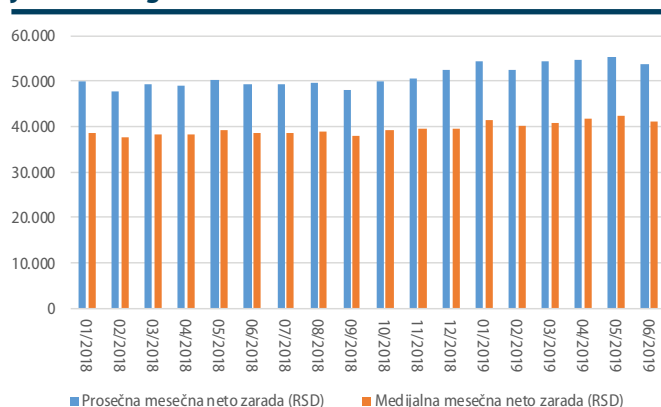
Podaci Republičkog zavoda za statistiku od januara 2018. do juna 2019. godine ukazuju da je prosečna mesečna neto zarada iznosila oko 52.800 dinara. U istom tom periodu, medijalna mesečna neto zarada iznosila je 39.600 dinara. Drugim rečima, iako zaposleno lice u proseku u Srbiji prima zaradu koja iznosi oko 53.000 dinara, polovina zaposlenih stanovnika Srbije prima zaradu manju od 40.000 dinara, a polovina veću od tog iznosa. Dakle, medijalna zarada, koja deli distribuciju zarada na dva jednaka dela, za oko 13.000 dinara je manja u odnosu na prosečnu zaradu. Odnos medijalne i prosečne zarade je tokom celokupnog posmatranog perioda iznosio oko 0,77, što znači da je medijalna zarada za oko 23 % manja od prosečne zarade. Ovo ne čudi ako se ima u vidu da je statistička raspodela zarade asimetrična, odnosno da je nagnuta ka koordinatnom početku.

Što se tiče modalne zarade, odnosno zarade koju prima najveći broj zaposlenih lica, iako je Republički zavod za statistiku Srbije promenom metodologije stekao mogućnost objavljivanja podataka o ovom pokazatelju, zvanični podaci nisu dostupni. Republički zavod za statistiku Srbije je objavio podatak o modalnoj zaradi u jednom od svojih saopštenja sa početka prošle godine, u kojem je navedeno da modalna neto zarada za januar 2018. godinu iznosila oko 26.000 dinara. Ovaj podatak ukazuje na to da najveći broj zaposlenih lica u Srbiji prima zaradu koja je skoro dvostruko manja od prosečne zarade. Štaviše, prema ovoj vrednosti moglo bi se zaključiti da najveći broj zaposlenih lica u Srbiji prima zaradu koja je približna vrednosti minimalne zarade. Na ovakvo stanje je verovatno uticala "siva ekonomija", odnosno sklonost malih i srednjih preduzeća i preduzetnika da vladinim organima, uključujući Poresku upravu, prijavljuju minimalnu zaradu, iako je stvarno isplaćena zarada veća.

⁸ Naravno, pre donošenja konačnog zaključka u obzir moraju biti uzeti i drugi faktori koji mogu uticati na životni standard stanovništva. Na primer, jedan od važnih faktora jeste vrednost prosečne potrošačke korpe. Svakako, na osnovu raspoloživih podataka o kretanju vrednosti prosečne potrošačke korpe, navedeni zaključak se ne bi značajno promenio.

⁹ U praksi se umesto jedne vrednosti najčešće koristi interval zarada u kome se nalazi najveći broj zarada.

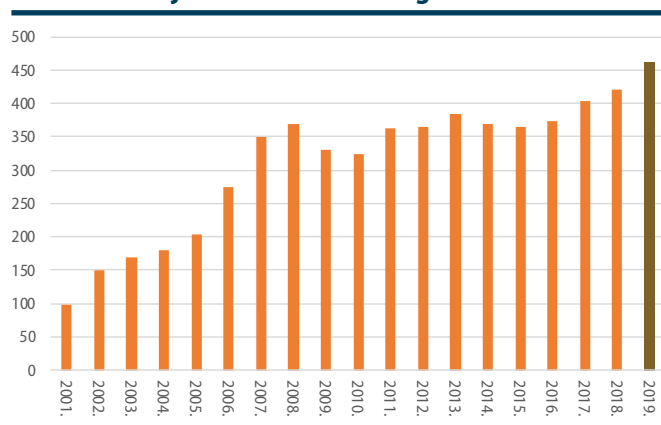
Grafikon 3.1.3: Kretanje prosečne i medijalne mesečne neto zarade u Srbiji od januara 2018. do juna 2019. godine

Izvor: Prikaz na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku Srbije

periodu, od 2001. do 2008. godine, zarade u evrima su porasle čak 3,8 puta što je znatno više od realnog rasta u istom periodu. U kriznom i postkriznom periodu, od 2009. do 2018. godine, prosečne neto zarade u evrima su povećane za oko 25 %, dok su u istom periodu realne zarade stagnirale.

Grafikon 3.1.4: Kretanje prosečne neto zarade u evrima u Srbiji od 2001. do 2019. godine

Napomena: (1) Procena za 2019. godinu

Izvor: Prikaz na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku Srbije i Narodne banke Srbije

ne zarade tokom vremena zavisi od kretanja produktivnosti. Posmatrajući kretanje realne zarade i produktivnosti po zaposlenom u Srbiji od 2001. do 2018. godine, uočava se da su prosečne neto zarade imale vrlo sličnu putanju kao i rast produktivnosti. Produktivnost je, kao i realne zarade, snažno rasla pre ekonomske krize, da bi nakon počeka ekonomske krize njen rast bio znatno sporiji. Svakako, uočavaju se i određene razlike po godinama, ali je kretanje realnih zarada i produktivnosti u dužem vremenskom periodu slično. Naime, realne zarade su u odnosu na produktivnost do 2008. godine rasle brže, da bi nakon toga realne zarade rasle sporije. Sporiji rast realnih zarada od rasta produktivnosti, u periodu nakon 2008. godine, može se pre svega objasniti, kao što je već u prethodnim brojevima *Kvartalnog monitora* istaknuto, vraćanjem realnih zarada u održive okvire, odnosno okvire određene produktivnošću. Dakle, ne može se očekivati da će prosečne neto zarade značajno rasti ukoliko to nije praćeno značajnijim rastom produktivnosti.

Kretanje realnih zarada u dužem vremenskom periodu ne može znatnije da odstupa od kretanja produktivnosti. U slučaju postojanja većeg i dugotrajnijeg odstupanja realnih zarada od nivoa produktivnosti posledice mogu biti izrazito negativne po ekonomiju jedne zemlje. Ukoliko prosečne zarade rastu brže nego što raste produktivnost dolazi do povećanja spoljnotrgovinskog deficita, a potom i do povećanja spoljnog duga. Takođe, očekivano je da nivo inve-

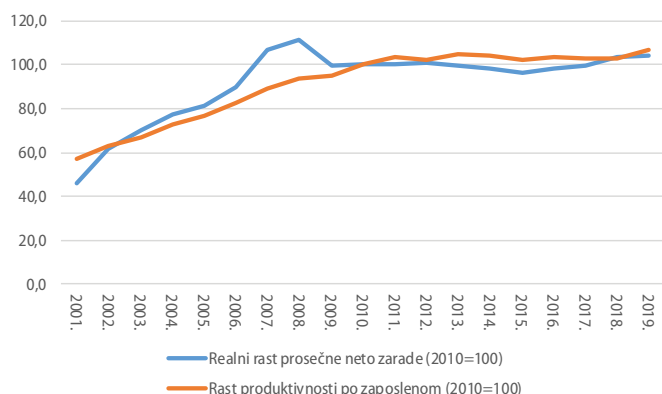
Dok realne zarade predstavljaju dobar indikator životnog standarda, zarade iskazane u evrima predstavljaju pokazatelj kako životnog standarda građana tako i međunarodne konkurentnosti privrede Srbije. U periodu od 2001. do 2018. godine, prosečna neto zarada u evrima je povećana skoro 4,3 puta, što je dvostruko više od realnog rasta. Zarade u evrima odražavaju ne samo kretanje realnih zarada već i kretanje realnog kursa dinara, što znači da u periodima kada dinar realno jača zarade u evrima rastu brže od realnih zarada, dok u periodima kada dinar realno slabi zarade u evrima rastu sporije od rasta realnih zarada. Na brži rast zarada u evrima od rasta realnih zarada naročito je uticalo snažno realno jačanje dinara tokom perioda od 2001. do 2002. godine, kao i u periodu od 2005. do 2008. godine. Kretanje prosečne neto zarade u evrima pokazuje sličan obrazac kao i kretanje realnih prosečnih neto zarada, pri čemu se mora zapaziti da su promene zarada u evrima intenzivnije. U pretkriznom

Ono što je posebno važno jeste činjenica da je prosečna neto zarada u 2018. godini dostigla 420 evra, što je za 20 evra više u odnosu na 2017. godinu, a za samo 50 evra više nego u 2008. godini. U 2019. godine kao posledice visokog realnog rasta zarada u javnom, ali i u privatnom sektoru, očekuje se da će prosečna zarada dostići oko 470 evra.

Važno je podsetiti da su u kreatori ekonomske politike od 2016. godine svake godine najavljivali da će prosečna neto zarada na kraju te godine dostići 500 evra. Odavde proističe pitanje: od čega zavisi vrednost zarade u evrima? U jednom od prethodnih brojeva *Kvartalnog monitora*¹⁰, pokazano je da prosečan nivo produktivnosti predstavlja osnovnu determinantu prosečne zarade neke zemlje, odnosno da se razlike koje postoje među zemljama u pogledu nivoa produktivnosti odražavaju u vidu razlika u pogledu nivoa ostvarene prosečne zarade, kao i da kretanje proseč-

10 Za više detalja videti *Kvartalni monitor broj 51*, i u okviru njega *Osvrt 2: Od čega zavisi nivo i dinamika zarada u Srbiji*.

Grafikon 3.1.5: Indeks kretanja realne prosečne neto zarade i produktivnosti po zaposlenom u Srbiji od 2001. do 2019. godine (bazni indeksi, 2010=100)

Napomena:

(1) Procena za 2019. godinu;

(2) Za obračun produktivnosti po zaposlenom korišćeni su CROSO podaci o zaposlenosti

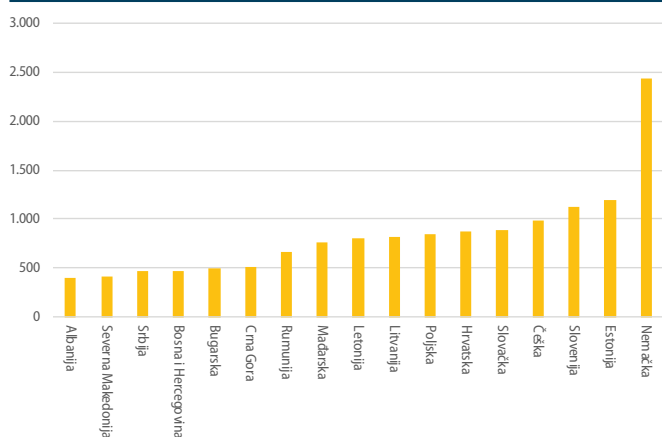
Izvor: Prikaz na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku Srbije

sticija stagnira ili opadne, što dalje dovodi do smanjenja produktivnosti. Ovo povratno dovodi do sporijeg rasta realnih zarada, a time i ugrožavanja životnog standarda stanovništva u budućnosti. Ako prosečne zarade, pak, rastu sporije nego što raste produktivnost dolazi do deflacije, što dovodi po povećanja nezaposlenosti i usporavanja ekonomskog rasta. U tom slučaju očekivano je da dođe i do rasta nejednakosti, socijalne polarizacije i zaoštavanja konflikata. Dakle, značajno i dugotrajno odstupanje kretanja prosečne realne zarade od kretanja produktivnosti u nekoj zemlji, nezavisno od smera ovog odstupanja, ima negativne posledice na makroekonomsku stabilnost, ekonomski rast i socijalnu koheziju. Stoga, merama ekonomske politike ne bi trebalo podsticati znatno brži rast zarada od rasta produktivnosti, jer to dovodi najpre do rasta spoljnih deficita, a u manjom meri inflacije, a potom do stagnacije ili pada realnih zarada kako bi se one uskladile sa produktivnošću.

3.2. Poređenje prosečnih zarada u Srbiji sa izabranim zemljama

Važno je utvrditi i kakva je pozicija Srbije u odnosu na zemlje Centralno-istočne Evrope¹¹ prema ostvarenoj prosečnoj zaradi. Ukoliko se posmatraju zemlje pomenutog regiona, prema vrednosti ostvarene prosečne neto zarade izdvajaju se Nemačka, kao najbolje pozicionirana, i Albanija, kao najlošije pozicionirana zemlja. Prosečna neto zarada u 2018. godini u Nemačkoj je iznosila 2.270 evra, dok je u Albaniji bila skoro šest puta manja. Nakon Nemačke, slede Slovenija i Estonija, u kojima je prosečna neto zarada iznosila, redom, 1.062 evra i 957 evra. U velikom broju zemalja Centralno-istočne Evrope, prosečna neto zarada za 2018. godinu je iznosila između 600 i 900 evra. Reč je Češkoj, sa 873 evra, Hrvatskoj, sa 802 evra, Poljskoj, sa 784 evra, Slovačkoj, sa 748 evra, Letoniji, sa 738 evra, Litvaniji, sa 693 evra, Rumuniji, sa 656 evra, i Mađarskoj, sa 635 evra. Prosečna neto zarada u značajnom broju zemalja Jugoistočne Evrope iznosila je oko 500 evra i manje. Među ovim zemljama se uglavnom, sa izuzetkom Bugarske, nalaze zemlje bivše Jugoslavije koje nisu deo Evropske unije. Tu spadaju, Crna Gora, sa 511 evra, Bugarska, sa 457 evra, Bosna i Hercegovina, sa 449 evra, Srbija, sa 420 evra, Severna Makedonija, sa 390 evra, i Albanija, sa 387 evra. Srbija se prema vrednosti prosečne neto zarade u 2018. godini, slično kao i prethodnih godina, našla na samom začelju zemalja Centralno-istočne Evrope.

Grafikon 3.2.1: Prosečna neto zarada u evrima u zemljama Centralne-istočne Evrope u 2018. godini

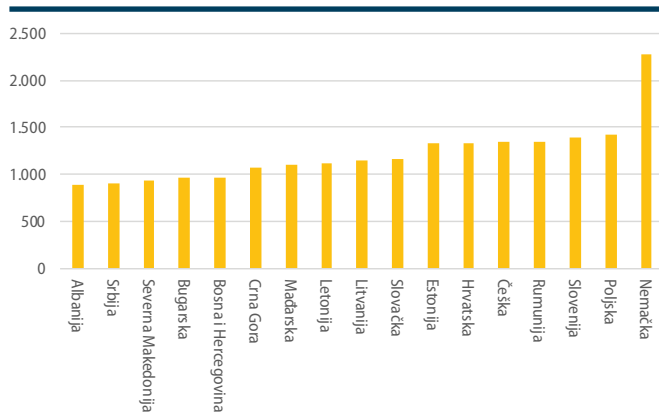

Izvor: Prikaz na osnovu podataka Eurostata i nacionalnih statističkih zavoda

Prilikom poređenja zarade u različitim zemljama, potrebno je imati u vidu da se prosečni nivo cena u različitim zemljama razlikuje. Postoji određena pravilnost prema kojoj su prosečne cene u razvijenim zemljama više nego u manje razvijenim zemljama. Ove razlike proističu pre svega iz viših cena nerazmenljivih dobara, kao što su cene komunalnih usluga, zdravstvenih usluga, obrazovnih usluga i slično. Stoga je potrebno da se zarade u evrima u svim zemljama iskažu u evrima jednake kupovne snage, što je isto kao da je pretpostavljeno da su cene u svim zemljama jednake. Kada su obzir uzmu razlike u prosečnom nivou cena, razlike u pogledu prosečne neto zarade među zemljama Evrope se značajno smanjuju. Međutim, te razlike su i dalje relativno visoke i one odražavaju razlike u nivou razvijenosti ovih zemalja, odnosno razlike u nivou produktivnosti. Tako je, na primer, i pored toga što je ova razlika prepolovljena, kupovna moć prosečne neto zarade u Srbiji 2,5 puta manja nego u razvijenoj Nemačkoj. Primenom evra jednake kupovne snage relativna pozicija Srbije je nešto

¹¹ Nemačka je uključena u analizu kao referentna zemlja, iako ekonomsko-politički pripada regionu Zapadne Evrope.

Grafikon 3.2.2: Prosečna neto zarada u evrima jednake kupovne snage u zemljama Centralno-istočne Evrope u 2018. godini

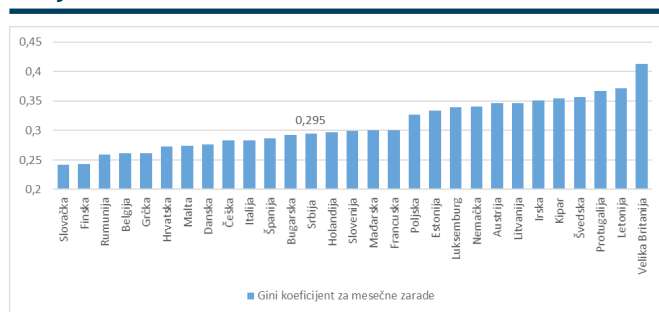
Napomena: (1) Pretpostavka je da su cene u svim zemljama jednake cenama koje važe u Nemačkoj za 2018. godinu

Izvor: Prikaz na osnovu podataka Eurostata i nacionalnih statističkih zavoda

Na nejednakost zarada utiču brojni faktori. Dreger et al., (2015) u regresionoj analizi nejednakosti za zemlje Evropske unije u periodu od 2006. do 2011. godine koriste brojne varijable kao što su na primer: otvorenost spoljne trgovine, bruto domaći proizvod, stopa zaposlenosti muškaraca i žena, učešće zaposlenih koji rade kraće od punog radnog vremena, učešće zaposlenih koji imaju ugovor na određeno, nivo zaštite zaposlenja, udeo zaposlenih u industriji i poljoprivredi, poreski opterećenje zarada, minimalna zarada, pokrivenost sindikatima, pregovaranje, itd. Statistički značajan negativan uticaj na Gini koeficijent za godišnje zarade u zemljama Evropske unije imaju sledeće varijable: pokrivenost sindikatima, intervencija države prilikom pregovaranja zarada i minimalna zarada. Pokrivenost kolektivnog pregovaranja ima statistički značajan pozitivan uticaj na Gini koeficijent. Ostale varijable uglavnom ne utiču na Gini koeficijent (Dreger et al., 2015).

Krstić & Žarković-Rakić (2017) su izračunale Gini koeficijent za mesečne neto zarada u Srbiji na podacima SILC-a u 2013. godini. Da bismo uporedili sa vrednostima Gini koeficijenta za druge zemlje, biće korišćeni rezultati do kojih su drugi istraživači došli. Dreger, Lopez-Bazo, Ramos, Royuela, & Surinach (2015) su istraživali nejednakost zarada i dohodaka u Evropskoj uniji, koristeći mikro SILC podatke u 2012. godini. Grafikon 4.1 prikazuje Gini koeficijent za mesečne neto zarade za Srbiju i za bruto zarade za zemlje Evropske unije. Podaci se ne odnose na istu godinu. Takođe, indikatori za bruto i neto zarade nisu direktno uporedivi, ali usled nepostojanja drugih podataka za Gini koeficijent za zarade za Srbiju, koristićemo neto zarade. Gini koeficijent za zarade za Srbiju iznosi 0,295 u 2013. godini i ta vrednost je na nivou proseka Evropske unije od 0,310 u 2012. godini.

Grafikon 4.1: Gini koeficijent za mesečne bruto zarade u zemljama Evropske unije i mesečne neto zarade u Srbiji

Napomena: (1) Podaci za Gini koeficijent za zemlje Evropske unije se odnose na 2012. godinu, osim za Belgiju i Irsku gde su podaci za 2011. godinu;

(2) Gini koeficijent za Srbiju se odnosi na 2013. godinu;

(3) Za zemlje EU je korišćena bruto zarada, a za Srbiju neto zarada

Izvori: Krstić & Žarković-Rakić (2017) za Srbiju, Dreger et al., (2015) za zemlje Evropske unije

bolja u odnosu na zemlje Centralne Evrope, jer su prosečne cene u tim zemljama više nego u Srbiji. Međutim, u odnosu na zemlje Jugoistočne Evrope pozicija Srbije je slična ili čak malo nepovoljnija kada se koriste evri jednake kupovne snage, nego kada se koriste tekući evri.

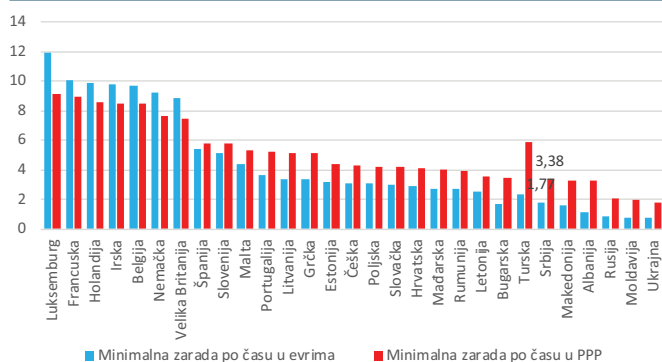
4. Nejednakost zarada u Srbiji i poređenje sa drugim zemljama

Nejednakost zarada je važna zato što zarade predstavljaju značajan deo dohotka, stoga nejednakost zarada direktno utiče na ukupnu nejednakost. Promene u nejednakosti zarada objašnjavaju oko 25% promene nejednakosti dohotka u periodu od 2006. do 2011. godine u Evropskoj uniji. Rast Gini koeficijenta za zarade u iznosu od 0,1 poena dovodi do rasta nejednakosti dohotka od 0,04 poena. Međutim, primetno je da zarade imaju manji uticaj nego ranije, što je prvenstveno posledica smanjenja zaposlenosti, kao i učešća zarada u ukupnom dohotku (Dreger, Lopez-Bazo, Ramos, Royuela, & Surinach, 2015).

Na globalnom nivou, Gini koeficijent za zarade je najmanji u zemljama visokog dohotka, a najveći u zemljama niskog i srednjeg nivoa dohotka. Gini koeficijent za zaradu po času za zemlje visokog nivoa dohotka u proseku iznosi 0,261, za zemlje višeg srednjeg nivoa dohotka iznosi 0,405, za zemlje nižeg srednjeg nivoa dohotka 0,371 i za zemlje niskog nivoa dohotka 0,473. Prosek za svet iznosi 0,355, (ILO, 2018).¹²

¹² Gini koeficijent je računat na osnovu dostupnih podataka za 64 zemlje. Za detaljnije informacije videti izveštaj Međunarodne organizacije rada.

Grafikon 5.1: Minimalna zarada po času u evrima i PPP u odabranim zemljama za januar 2019. godine

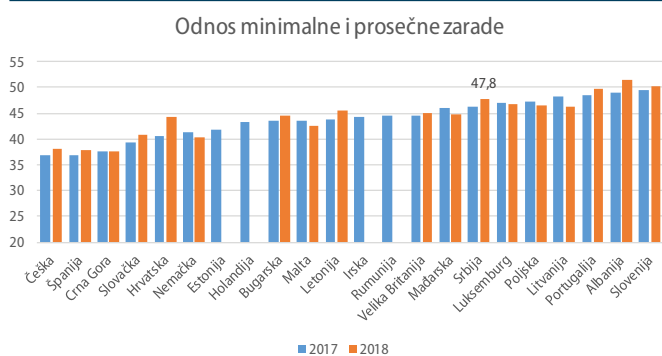
Napomene:

- (1) Prosečan devizni kurs u 2018. godini je korišćen za preračunavanje u evre;
 - (2) Za konverziju prema paritetu kupovne moći korišćena je privatna potrošnja PPS u 2017. od Svetske banke;
 - (3) Za Veliku Britaniju je korišćena nacionalna zarada za život (engl. *National Living Wage*) za zaposlene 25+ godina;
 - (4) Za Srbiju i Severnu Makedoniju je procena pošto je minimalna zarada definisana u neto iznosu
- Izvor: WSI minimum wage database

u evrima i prema PPP. Zemlje koje imaju niže minimalne zarade po času su Severna Makedonija, Albanija, Rusija, Moldavija i Ukrajina.

Detaljnija analiza minimalne zarade podrazumeva da se ona stavi u odnos sa prosečnom zaradom, ali i sa medijalnom zaradom. Podaci o medijalnoj zaradi nisu dostupni za sve zemlje, što onemogućava poređenje odnosa minimalne i medijalne zarade između zemalja. Grafikon 5.2 prikazuje odnos minimalne i prosečne mesečne zarade u 2017. i 2018. godini u zemljama Evrope za koje postoji minimalna zarada. Vidimo da je taj odnos u Srbiji relativno visok. Zemlje koje imaju veći odnos od Srbije su Luksemburg, Poljska, Litvanija, Portugalija, Albanija i Slovenija u 2017. godini. Odnos minimalne i prosečne zarade u Srbiji iznosi 47,8 % u 2018, dok najveću vrednost ima Albanija 51,4 % i Slovenija 50,1 %. Najmanji odnos imaju Crna Gora, 37,6 %, potom Španija 37,9 % i Češka 38,1 % u 2018. godini. Odnos minimalne i prosečne zarade u Srbiji iznosi 49,3 % za neto zarade i 48,1 % za bruto zarade u prvoj polovini 2019. godine.¹³

Grafikon 5.2: Odnos minimalne i prosečne zarade u zemljama Evrope, 2017. i 2018. godine

Napomene:

- (1) Prosečna zarada uključuje delatnosti B-S (NACE Rev.2) osim ekstrateritorijalnih organizacija i tela i delatnosti domaćinstva kao poslodavca;
 - (2) Podaci o prosečnoj zaradi su u bruto izrazu
- Izvor: Eurostat

5. Minimalna zarada u Srbiji

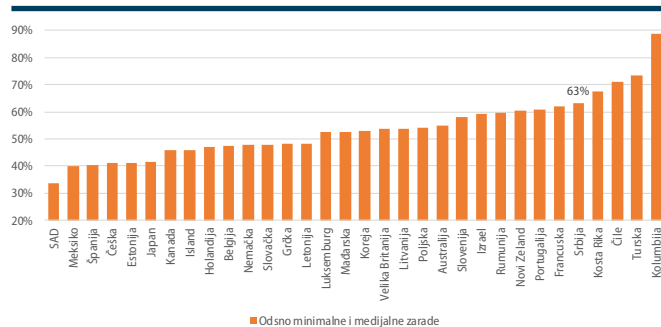
Rasprave o efektima minimalne zarade postoje još od njenog uvođenja početkom dvadesetog veka. Istraživanja pokazuju da postojanje minimalne zarade smanjuje zaposlenost i povećava nezaposlenost sa jedne strane, dok sa druge strane minimalna zarada je važna za očuvanje prava radnika i smanjenje siromaštva (Jandrić & Aleksić, 2018). Minimalna zarada u Srbiji se definiše u neto iznosu po radnom času, što nije praksa u većini drugih zemalja, gde se minimalna zarada definiše u bruto iznosu. U nastavku ćemo uporediti minimalnu zaradu u evrima i minimalnu zaradu izraženu prema paritetu kupovne moći za Srbiju i za zemlje regiona i Evropske unije. Pored toga, biće analiziran i odnos minimalne i prosečne i minimalne i medijalne zarade u Srbiji i zemljama Evropske unije i OECD-a.

Grafikon 5.1 prikazuje minimalnu zaradu po času u evrima i prema PPP u odabranim zemljama. Srbija ima među najnižim minimalnim zaradama po času izraženu i

S obzirom na to da na sajtu Eurostata ne postoje podaci za odnos minimalne i medijalne zarade za većinu zemalja, biće korišćeni podaci OECD-a za zemlje koje su članice OECD-a u 2017. godini. Odnos minimalne i medijalne zarade u Srbiji je visok, i iznosi 63% u proseku za period 2018-H1 2019. godine. Veći odnos minimalne i medijalne zarade znači da je minimalna zarada najčešće isplaćivana zarada kod zaposlenih koji se nalaze na donjem delu distribucije zarada. Taj odnos je veći u odnosu na nekolicinu zemalja OECD-a, a to su Kosta Rika, Čile, Turska i Kolumbija.

Tabela 5.1 prikazuje odnos minimalne i medijalne zarade i minimalne i prosečne zarade u Srbiji za bruto i neto odnose. Poređenje neto odnosa sa drugim zemljama nije moguće, jer su podaci za druge zemlje dostupni samo na bruto nivou. Mala razlika u bruto i neto iznosu je posledica male progresivnosti poreza.

¹³ Ovaj podatak za Srbiju u 2019. godini nije direktno uporediv sa podacima Eurostata za 2017. i 2018. godinu zbog obuhvata delatnosti za izračunavanje prosečne zarade. Prosečna zarada za Srbiju je ukupna prosečna zarade, i obuhvata sve delatnosti, ne samo delatnosti B-S, kao što je to slučaj sa podacima za EU.

Grafikon 5.3: Odnos minimalne i medijalne zarade u zemljama OECD-a i Srbije

Napomena: (1) Podaci za zemlje članice OECD-a su za 2017, a za Srbiju je prosečna vrednost za period M01 2018 – M06 2019

Izvor: OECD i Republički zavod za statistiku Srbije

Tabela 5.2: Odnos minimalne zarade i minimalne potrošačke korpe u Srbiji u period od 2014. godine do juna 2019. godine

Godina	Minimalna zarada	Minimalna potrošačka korpa	Odnos minimalne zarade i minimalne potrošačke korpe
2014	20.010,00	34.302,00	0,58
2015	21.054,00	34.825,00	0,60
2016	21.054,00	35.093,00	0,60
2017	22.533,00	36.090,00	0,62
2018	24.882,00	36.629,00	0,68
01/2019-06/2019	26.711,00	37.085,00	0,72

Izvor: Prikaz na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku Srbije i Ministarstva trgovine, turizma i komunikacija Srbije

Tabela 5.3. Promena odnosa minimalne i prosečne neto zarade u Srbiji u periodu od januara do juna 2019. godine

Pokazatelj	Odnos
Trenutna minimalna zarada	26.711
Nova minimalna zarada	30.022
Prosečna neto zarada	54.145
Trenutna minimalna zarada i prosečna neto zarada	0,49
Nova minimalna zarada i prosečna neto zarada	0,55

Izvor: Prikaz na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku Srbije i Ministarstva trgovine, turizma i komunikacija Srbije.

Tabela 5.1: Odnos minimalne i medijalne i minimalne i prosečne zarade, u bruto i neto izrazu, od januara 2018. do juna 2019. godine

Pokazatelj	Odnos
Bruto minimalna i prosečna zarada	0,48
Neto minimalna i prosečna zarada	0,50
Bruto minimalna i medijalna zarada	0,63
Neto minimalna i medijalna zarada	0,64

Izvor: Republički zavod za statistiku Srbije

Poslednjih meseca u javnom diskursu Srbije prisutni su zahtevi sindikata za povećanjem vrednosti minimalne zarade na vrednost minimalne potrošačke korpe. Ovaj zahtev otvara fundamentalno pitanje: da li zarada u jednoj zemlji može da bude proizvodna ili je ona određena ekonomskim faktorima poput produktivnosti? S tim u vezi, važno je razmotriti kakav je odnos između ovih vrednosti, i utvrditi kako bi ova promena uticala na odnos minimalne i prosečne zarade. U periodu od 2014. do sredine 2019. godine može se uočiti da je poslednjih godina ovaj odnos značajno povećan. Od 2014. do 2017. godine minimalna zarada je iznosila oko 60 % minimalne potrošačke korpe. Nakon toga, a posebno u prvih šest meseci 2019. godine, ovaj odnos raste, tako da minimalna zarada dostiže vrednost koja je nešto veća od 70 % minimalne potrošačke korpe.

Važno je analizirati i kako će povećanje vrednosti minimalne zarade na vrednost minimalne potrošačke korpe uticati na promenu odnosa minimalne i prosečne neto zarade. Kako se vrednost minimalne zarade, za period od januara do juna 2019. godine, povećala sa 26.711 dinara na 30.022 dinara, koliko iznosi približna vrednost minimalne potrošačke korpe, odnos između minimalne i prosečne neto zarade je porastao. Naime, došlo je do povećanja odnosa minimalne i prosečne neto zarade sa 0,49 na 0,55.¹⁴ Ovo svakako doprinosi povećanju životnog standarda velikoj broja stanovnika Srbija, ali se u obzir se moraju uzeti i ograničenja ovakvog povećanja. Neophodno je uspostaviti ravnotežu između mera za povećanje životnog standarda stanovništva u sadašnjosti i rasta životnog standarda stanovništva u budućnosti. Takođe, ova ravnoteža se mora posmatrati ne samo sa stanovništva vremenskih distanci, već i sa stanovišta ekonomskih i demografskih kretanja. Naime, ekonomski neodrživ rast minimalne zarade, koji nije praćen odgovarajućim realnim rastom u ekonomiji, poput rasta produktivnosti, može ugroziti rast zarada u budućnosti. Stoga je pre donošenja konačnog zaključka o tome koliko će povećanje minimalne zarade biti od značaja za stanovnike Srbije, neophodno je razmotriti i negativne efekte takvog povećanja, posebno ukoliko ono nije u održivim okvirima.

14 Naravno, ovakva promena je isključivo okvirna, jer povećanje minimalne zarade dovodi i do povećanja prosečne zarade, kako direktno (budući da minimalna zarada ulazi u obračun prosečne zarade) tako i indirektno (zbog uticaja rasta minimalne zarade na rast ostalih zarada).

6. Zaključak

Prosečna neto zarada u Srbiji u periodu od 2001. do 2018. godine nominalno je porasla za 7,8 puta. Kumulativno posmatrano prosečne neto zarade su nominalno u ovom periodu uvećane za 687 %, odnosno 38 % prosečno godišnje. Kada se u analizu uključi i kretanje inflacije, uočava se da su realne prosečne neto zarade u poslednjih 18 godina porasle za više od 2,5 puta, što je značajno manje od nominalnog rasta. Republički zavod za statistiku Srbije je promenom metodologije obračuna zarada od januara 2018. godine u mogućnosti da obračunava i druge pokazatelje zarada, kao što su medijalna i modalna zarada. U periodu od januara 2018. do juna 2019. godine, prosečna neto zarada iznosila je oko 52.800 dinara, dok je medijalna neto zarada u istom periodu iznosila oko 39.600 dinara.

Izraženo u evrima, zarada koju je u neto izrazu ostvarilo zaposleno lice u Srbiji u proseku je u 2018. godini iznosila 420 evra. U periodu od 2001. do 2018. godine, prosečna neto zarada u evrima je povećana nešto više od 4 puta, što je dvostruko više od realnog rasta. Na brži rast zarada u evrima od rasta realnih zarada uticalo je pre svega realno jačanje dinara. Dinamika zarada bila je takva da je u 2001. godini prosečna neto zarada iznosila oko 100 evra i nominalno je rasla sve do izbijanja ekonomske krize 2008. godine, kada je dostigla iznos od oko 370 evra. Nakon toga, sledi postkrizni period u kojem značajnih oscilacija u pogledu prosečne neto zarade iskazane u evrima nije bilo, budući da se ona u periodu od 2011. do 2018. godine kretala u rasponu od oko 360 do 420 evra. Prema poslednjim procenama očekuje se da prosečna neto zarada u 2019. godini dostigne 470 evra.

Komparativna analiza ukazuje na to da se Srbija prema vrednosti prosečne neto zarade među zemlja regiona Centralno-istočne Evrope u 2018. godini pozicionirala na samom začelju. Jedine zemlje u kojoj je prosečni stanovnik na kraju prošle godine ostvario nižu zaradu u odnosu na onu ostvarenu u Srbiji bile su Severna Makedonija i Albanija. Kada se u analizu uključi i činjenica da se prosečni nivo cena u različitim zemljama razlikuje, odnosno prosečne neto zarade iskažu u evrima iste kupovne moći, ove razlike među zemljama Centralno-istočne Evrope se smanjuju. Međutim, i pored ovog smanjenja razlika, one i dalje ostaju relativno visoke.

Minimalna zarada je važna da radnicima omogući minimalnu zagarantovanu naknadu za njihov rada i smanjenja siromaštva sa jedne strane, dok sa druge strane kretanje minimalne zarade utiče na kretanje prosečne zarade, produktivnosti, jediničnih troškova rada, zaposlenosti, itd. Stoga preterani rast minimalne zarade, iako poboljšava životni standard radnika, može imati negativan uticaj na druge makroekonomske varijable. Srbija ima među najnižim minimalnim zaradama po času izraženu i u tekućim evrima i u evrima iste kupovne moći u poređenju sa zemljama Evrope. Međutim, analiza odnosa minimalne i medijalne i minimalne i prosečne zarade nam daje drugačiju sliku. Odnos minimalne i prosečne bruto zarade u Srbiji u poređenju sa drugim zemljama je relativno visok i iznosi skoro 50 %. Odnos minimalne i medijalne bruto zarade iznosi 63 % u prvoj polovini 2019. godine. U poređenju sa zemljama OECD-a taj odnos je među najvišim.

Na kraju, možemo reći da za adekvatnu analizu nivoa, kretanja i determinanti zarada neophodno je uzeti u obzir brojne indikatore zarada, kao i uporediti iste indikatore sa vrednostima za druge zemlje, kako zemlje sličnog nivoa razvijenosti, tako i sa razvijenim zemljama.

Literatura

1. Dreger, C., Lopez-Bazo, E., Ramos, R., Royuela, V., & Surinach, J. (2015). *Wage and Income Inequality in the European Union*. Directorate-General for Internal Policies.
2. ILO. (2018). *Global Wage Report*. ILO Publishing, Geneva.
3. ILO. (2019). *Global Wage Report*. ILO Publishing, Geneva.
4. ILO. (2018). *What lies behind gender pay gaps*. Geneva.
5. Jandrić, M., & Aleksić, D. (2018). Institucije i politike tržišta rada. In A. Kostić (Ed.), *Zaposlenost i rad u Srbiji u XXI veku* (pp. 191–226).
6. Krstić, G., & Radulović, B. (2018). *SIVA EKONOMIJA U SRBIJI 2017*. Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj.
7. Krstić, G., Žarković Rakić, J. (2017). "Please, mind the gap: Income inequality in Serbia", In *Economic policy for smart, inclusive and sustainable growth*, Conference Proceedings (pp. 213 - 226).

Baze podataka

Eurostat

<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Narodna banka Srbije

<https://www.nbs.rs/internet/latinica/80/index.html>

Republički zavod za statistiku Srbije.

<http://www.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=2>

Ministarstvo trgovine, turizma i komunikacija

<https://mtt.gov.rs/>